

Les indiennes i els orígens de la Barcelona industrial, 1736-1847

Per ALEX SÁNCHEZ
(Universitat de Barcelona)

1 Agustí DURANI SEMPÈRE va fer una ressenya d'aquesta exposició a *Barcelona. Divulgación Histórica*. Tomo I, 1945, pp. 164-166.

2 D'aquesta exposició es va publicar un catàleg: *Indiennes, estampats*, Museu d'Història de Sabadell, 2007.

Entre els mesos de maig de 2012 i març de 2013, el saló del Tinell de Barcelona va acollir una exposició, organitzada pel Museu d'Història de Barcelona (MUHBA) i de la qual vaig tenir l'honor de ser-ne comissari, que, sota el títol "*Indiennes, 1736-1847. Els orígens de la Barcelona industrial*", mostrava la contribució d'aquests teixits de cotó estampats al creixement econòmic i a la transformació urbanística de la ciutat. Una exposició, l'objectiu principal de la qual era explicar, de forma visual i gràfica, el què van representar les indiennes, i la manufactura cotonera en general, en la història de Barcelona.

Si bé no es pot considerar, en sentit estricte, la primera exposició feta a Catalunya sobre les indiennes, sí es pot afirmar que es tracta de la més ambiciosa, tant pel seu plantejament temàtic com per l'abast cronològic. Els escassos precedents de què tenim notícia, com l'organitzada pel Fomento de las Artes Decorativas al Poble Espanyol de Barcelona l'any 1944¹ o la molt interessant que, sota el títol *Indiennes, estampats*, va organitzar, l'any 2007, el Museu d'Història de Sabadell per mostrar la col·lecció de teixits estampats conservats en els seus fons², se centraven sobre tot en les pròpies teles i pretenien oferir una explicació, històricament contextualitzada, de com es feien i per a què s'utilitzaven. Aquesta exposició ha tingut un enfocament diferent. Partia, evidentment, del que eren les indiennes, però el que intentava era explicar perquè i com el desenvolupament de la seva manufactura a Barcelona va convertir-se en el punt de partida del procés d'industrialització del Principat i, molt especialment, de la seva capital. En definitiva, mostrar que les indiennes van ser les teles de la nostra revolució industrial.

Mocador produït a la fàbrica d'Erasmus de Gònima i Passarell a la dècada de 1790 (Museu de l'Estampació de Premià de Mar 10640). Foto: Esther de Prades. [Veure detall.](#)

3 Alex SÁNCHEZ (Coord.), *La indústria de les indïanes a Barcelona, 1730-1850*, Barcelona. Quaderns d'Història, nº 17, Arxiu Històric de la Ciutat, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2011.

4 Una relació, feta per ordre cronològic, dels treballs més importants sobre la indústria de les indïanes barcelonina publicats des de 1974 és la següent: Ramon GRAU i Marina LÓPEZ, "Empresari i capitalista a la manufactura catalana del segle XVIII. Introducció a l'estudi de les fàbriques d'indïanes", *Recerques*, nº 4, 1974, pp. 19-57, Alex SÁNCHEZ, "La era de la manufactura algodònica en Barcelona, 1736-1839", *Estudios de Historia Social*, nº 48-49, 1989, pp. 65-114, Alex SÁNCHEZ, "L'estructura comercial d'una fàbrica d'indïanes barcelonina: Joan Rull i Cia (1790-1821)", *Recerques*, 22, 1989, pp. 9-24, James THOMSON, "Els orígens de la indústria d'indïanes a Barcelona", a *La indústria d'indïanes a la Barcelona del segle XVIII*, L'Avenç, Barcelona, 1990, pp. 7-59, Jordi NADAL, "Sobre l'entitat de la indianeria barcelonina del set-cents. Nota suggerida per la lectura d'un article d'Alexandre Sánchez", *Recerques*, 24, 1991, pp. 181-185, Alex SÁNCHEZ, "La indianeria catalana: ¿mito o realidad?", *Revista de Historia Industrial*, nº 1, 1992, pp. 213-232, James THOMSON, *Els orígens de la industrialització a Catalunya. El cotó a Barcelona, 1728-1832*. Edicions 62, Barcelona, 1994, pp. 62-129. Alex SÁNCHEZ, "Crisis econòmica y respuesta empresarial. Los inicios del sistema fabril en la industria algodònica catalana, 1797-1839", *Revista de Historia Económica*, XVIII, nº 3, 2000, p. 485-523, Alex SÁNCHEZ, "Les

L'origen d'aquesta exposició és un projecte, en el que han col·laborat el Museu d'Història de Barcelona i l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, que va tenir el seu punt de partida en el curs que, sota el títol de *La indústria de les indïanes a Barcelona, 1730-1850*, va organitzar el Seminari d'Història de Barcelona de l'Arxiu Històric de la Ciutat entre octubre de 2010 i febrer de 2011³. Aquest curs volia donar a conèixer els importants avenços que en el terreny de la investigació sobre la indústria de les indïanes s'han produït en els darrers vint-i-cinc anys, gràcies a un conjunt d'especialistes que des de diferents camps –la història, l'economia, l'art, l'arquitectura, la tecnologia o l'arxivística– han contribuït a descobrir noves fonts documentals i a millorar el coneixement i la interpretació del nostre passat industrial⁴. Era la primera vegada que la història d'aquesta indústria es convertia, a casa nostra, en objecte d'una aproximació global i això va portar a veure la conveniència d'oferir, en forma d'exposició, els resultats científics del curs, per mostrar al conjunt de la ciutadania la importància que va tenir aquesta indústria en la història de Barcelona⁵.

El resultat ha estat una exposició que, al reunir un conjunt de 124 peces procedents de diversos museus, institucions i entitats públiques i privades, constitueix la mostra més important exposada mai a Catalunya, i probablement a Europa, sobre el tema. Aquest caràcter únic no li ve donat tant pel volum de peces exhibides com per la seva varietat. En l'exposició s'han pogut veure teles, vestits i mobles, però també llibres, opuscles, documents, pintures, retrats, gravats, mapes, plànols, ceràmiques i màquines. Tot degudament contextualitzat i explicat no sols pels textos, sinó també per un important suport estadístic, gràfic i audiovisual.

La possibilitat de reunir una quantitat de peces com aquesta és en si mateixa una prova de la vitalitat que va tenir la nostra manufactura d'indïanes. La importància d'una activitat econòmica en un territori determinat es pot

bergadanes i les primeres màquines de filar", dins Jordi MALUQUER DE MOTES (dir.), *Tècnics i tecnologia en el desenvolupament de la Catalunya contemporània*, Enciclopedia Catalana, Barcelona, 2000, pp.161-175, James THOMSON, "Transferencia tecnològica en la indústria algodònica catalana: de las indianas a la selfactina", *Revista de Historia Industrial*, nº 24, 2003, p. 13-50, Francesc VALLS, *La Catalunya atlàntica. Aiguardent i teixits a l'arrencada industrial catalana*, Vic, Eumo, 2004, James THOMSON, "Explaining the take-off of the Catalan cotton industry", *Economic History Review*, LVIII, 4, 2005, pp. 701-735, Alex SÁNCHEZ (Coord.), *La indústria de*

les indïanes a Barcelona, 1730-1850, Barcelona. Quaderns d'Història, nº 17, Arxiu Històric de la Ciutat, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2011, Alex SÁNCHEZ, "Els orígens de la industrialització, 1750-1832", dins Jordi NADAL, Josep Me BENAUL i Carles SUDRIÀ (Dirs.), *Atles de la industrialització de Catalunya, 1750-2010*, Vicens Vives, Barcelona, 2012, pp. 11-53.

5 El projecte inclou també un Itinerari, dissenyat i dirigit per Jaume Artigues, que, sota el títol *La ciutat de les indïanes. Barri de Sant Pere*, identifica i ubica sobre el plànol de Barcelona les restes que avui perduren de les antigues fàbriques d'indïanes en el barri que fou bressol de la nova manufactura.

6 Que el Museu de l'Estampació estigui ubicat a Premià de Mar i no a Barcelona, que era el veritable centre d'aquesta activitat manufacturera, s'explica per raons que tenen a veure tant amb la iniciativa i l'esforç personal dels seus creadors com en la rellevància industrial tardana (segle XX) d'aquesta població marinera propera a la ciutat comtal. De fet, dins de la, en molts aspectes esplèndida, xarxa de museus industrials de Catalunya, hom troba a faltar un museu que posi de manifest l'estreta relació entre Barcelona i la indústria del cotó.

mesurar també per les restes materials i documentals que ha deixat i que s'han conservat en arxius i museus. En aquest sentit, Barcelona és una ciutat privilegiada ja que disposa d'un dels millors fons documentals que existeixen a Europa sobre el tema de les indians. Catalunya és, d'altra banda, una de les poques regions del continent que té un museu dedicat a aquesta manufactura: el *Museu de l'Estampació de Premià de Mar*⁶. Que l'altre gran museu existent a Europa sobre el món de les indians sigui el *Musée de l'Impression sur Étoffes de Mulhouse* no és una casualitat. Reflexa la importància històrica de les seves manufactures cotoneres i el lideratge industrial que totes dues ciutats han exercit a nivell regional. No en va es poden considerar dos dels principals centres manufacturadors d'Europa.

Tot aquest conjunt material i documental estava organitzat en quatre grans àmbits i catorze subàmbits, que estructuraven el discurs expositiu de la mostra. Una estructura recolzada sobre un enfocament temàtic, però que no perdia de vista en cap moment la perspectiva cronològica, i un discurs que tenia molt present l'estreta interrelació entre Barcelona i Catalunya i que incorporava la comparació internacional per mostrar en tot moment el lloc que ocupava Barcelona a nivell europeu.

El primer, titulat *D'empori mercantil a ciutat manufacturera. Barcelona al segle XVIII*, mostrava quan, com i perquè surt a Barcelona la manufactura d'indians. El que ressaltava aquest àmbit és que el caràcter comercial i la tradició artesanal de la ciutat, herència del passat, van ser els factors claus que permeten entendre que Barcelona es convertís, a finals del segle XVII i principis del XVIII, en un important mercat per als nous teixits estampats asiàtics que, a través de la ruta mediterrània que arrancava de ciutats com Àlep i Esmirna, les anomenades Escales de Llevant, arribaven als ports de Marsella i Liorna i d'aquí a la capital catalana, i que aquesta fora capaç, a partir de la creació de les primers fàbriques d'indians, entre 1736 i 1738, de convertir-se en un destacat centre productor.

Indiana amb representacions de Montserrat i el Pont del Diabre de Martorell. Percala. Cotó estampat. Catalunya 1840. CDMT 7416. © Quico Ortega, CDMT.

Al·legoria de la indústria. Percala. Cotó estampat amb corrons de coure. Catalunya, mitjans del segle XIX. CDMT. 17004. © Quico Ortega, CDMT. [Veure detall.](#)

Indiana amb motius florals. Glassilla. Cotó estampat amb motlle de bac. Catalunya 1760-1770. Museu Tèxtil i de la Indumentària-DHUB. MTIB-22.071. [Veure detall.](#)

El segon àmbit estava centrat en el producte en sí i intentava explicar el que eren les indianes. Sota el títol de *L'art de fer indianes*, es mostrava tant el procés tècnic de producció i els usos –vestuari i decoració– a què es destinaven les teles de cotó estampades, com el tipus d'empreses –les fàbriques d'indianes– que les produïen i els agents socials –empresaris i treballadors– que les van impulsar. En aquest darrer sentit, l'exposició posava de manifest el caràcter predominantment urbà i barceloní que va tenir la manufactura d'indianes a Catalunya, així com la important dimensió institucional que va assolir, ja que va estimular la creació de les primeres organitzacions empresarials catalanes, origen de l'actual Foment del Treball Nacional, així com d'algunes de les principals escoles de la Junta de Comerç, bressol de la formació professional al Principat.

En el tercer àmbit, titulat *De l'estampació a la filatura. Innovació tecnològica i modernització industrial*, s'explicava el procés que va portar de la manufactura d'indianes del set-cents a la moderna indústria cotonera del vuit-cents, així com els factors que ho van fer possible. L'excel·lent dimensió que va assolir la manufactura barcelonina a finals del segle XVIII, recolzat en bona mesura en l'estampació de teles de lli importades del nord d'Europa per ser venudes en el mercat americà, creà les condicions necessàries per encarar un procés de modernització, que va tenir en la mecanització de la filatura el seu principal motor impulsor, i de fer-ho, a més, en uns moments molts difícils degut a la greu crisi que, provocada per la Guerra del Francès, la pèrdua de les colònies i la revolució liberal, va viure el país en el primer terç del segle XIX.

El quart àmbit abordava l'impacte que sobre la ciutat de Barcelona va tenir el desenvolupament de la indústria cotonera. *De la ciutat manufacturera a la ciutat industrial* és el títol d'aquest darrer espai de l'exposició que mostrava, en primer lloc, el naixement dels primers barris fabrils –Sant Pere i el Raval– fruit de l'expansió de les fàbriques d'indianes i les polèmiques que es generaren a

Foto: © Andrea Manenti.

la ciutat, a finals del segle XVIII, sobre les conseqüències d'aquest creixement manufacturer, i, en segon lloc, com la modernització industrial de la primera meitat del segle XIX va transformar l'espai urbà, al temps que impulsava també l'aparició dels pobles fabrils del Pla de Barcelona i plantejava la necessitat de l'enderroc de les muralles per fer realitat l'eixamplament il·limitat de la ciutat.

L'exposició es tancava amb un epíleg que, sota el títol "*El nostre enginy, el nostre cor, la nostra llançadora*", frase apareguda en un article publicat en el diari *El Vapor* de Barcelona el 1834, intentava situar quines van ser les claus que expliquen per què el procés de modernització industrial iniciat a finals del segle XVIII va poder superar la crisi de l'Antic Règim fent possible l'aparició de la Barcelona industrial contemporània. Si traduïm enginy per creativitat, cor per treball i llançadora per tradició o herència manufacturera, tindrem els factors claus que van permetre als nostres avantpassats enfrontar les dificultats del moment i encarar el futur.

En definitiva, l'exposició del Tinell ofería una visió general del que va ser i del que va significar per a Barcelona el desenvolupament de la manufactura de les indianes. Una visió que ha permès entendre per què va sortir a la capital catalana una manufactura d'aquest mena, com va ser capaç d'impulsar l'aparició de la indústria cotonera moderna i de quina forma va contribuir a

Bagul. Museu de Pedralbes.
Foto: Arxiu MUHBA - Pep Parer.
MMP-115.094.

transformar l'espai urbà i a configurar un nou tipus de ciutat. I fer-ho, a més, en condicions difícils, obligada a enfrontar crisis molt dures que podrien perfectament haver significat la seva desaparició, abocant Barcelona a un procés de desindustrialització, com el que es va donar en moltes ciutats manufactures europees en les primeres dècades del segle XIX. Per això, l'exposició ha tingut també la virtut de ser oportuna, i no tant perquè les teles estampades, gràcies a redescobriments de les *Toiles de Jouy*, tornen a estar de moda, sinó sobretot perquè ens ha ofert, partir de l'experiència històrica, elements de reflexió sobre les dificultats que pateix el nostre teixit industrial en la crisi actual. ●